

HORVÁTH HILDA
**A világ vándora: Gróf Vay Péter
(1863/1864–1948)**

Henzsel Ágota (1959–2018) főlevéltáros emlékére

A világ vándora a több ezer mérföldet nem csak a földgolyón, hanem lelki-emberi fejlődésében is bejárta. A vidám, művészeteket kedvelő fiatalemberből sikeres diplomata, később mélyen elhivatott, az elesetteken segítő misszionárius, majd pedig – élete végére – a világtól visszavonult remete lett.

Teljes vagyonát – örökölt és szerzett műkincseit – a „köz” szolgálatába állította: múzeumoknak ajándékozta, vagy az arra rászorulókra költötte.

Gr. Vay Péter élete¹

„Szikár, magas, fiatal pap. Egymáshoz közel álló szürke szemeiben bizonyos lappangó tűz, nyugtalanság ... mutatkozik. Családjáról, ... úgy látszott, nem akart sokat tudni. Misszionárius a Távol-Keleten, Koreában és Japánban. Ottani élményeit és tapasztalásait érdekesen írja a *Budapesti Szemlé*ben. Azokat könyvbe foglalva önállóan is kiadja mostanában magyar, német, angol nyelven. Mondja, hogy az ő feladata nem a kereszténység terjesztése, hanem ott, ahol már terjedőben van, annak intézményekkel és intézkedésekkel való megerősítése.”²

¹ Életről összefoglalások: Csernoch János hercegprímás Vay Péter címzetes püspöki kinevezéséről IV. Károly királyhoz írt 1917. április 21-i felterjesztése – idézi: FALUDI PÉTER: Egy elfeledett Kelet-kutató a század eleji Koreáról. Valóság, 2000. 10. sz. 66–70.; Gr. Vay Péter (FERENCZY MÁRIA szócikke) In: Magyar Múzeumi Arcképcsarnok. Szerk. BODÓ SÁNDOR, VIGA GYULA, ÉLESZTŐS LÁSZLÓ. Budapest, 2002. 932.; BUZINKAY PÉTER: Főpapi műgyűjtőink a modern kor hajnalán (1895–1924) In: Magyar Egyháztörténeti Vázlatok, 2008. 1–2. sz. 53–56. – a gr. Vay Péterről írott rész szó szerinti ismételése a *Jel c.* folyóiratban megjelent tanulmányának (2000. 4. sz. 10–11.); CSEH ÉVA – GÁSPÁR ANNAMÁRIA – UMEMURA YUKO: Ukijjo-e, az elillanó világ képei, válogatás gróf Vay Péter japán fametszet gyűjtéséből. Hopp Ferenc Kelet-Ázsiai Művészeti Múzeum Kiskönyvtára 2. Budapest, 2010. (CSEH, GÁSPÁR, UMEMURA YUKO, 2010.); GAUDI KITTI: Vay Péter, egy misszionárius-műgyűjtő a 20. század elején. In: A sokszínű tehetség. SZTE, Szeged, 2011. 93–104. (GAUDI, 2011.); TARÁCS GÁBOR: Műgyűjtők Magyarországon. Budapest, 2012. 476. (részletes irodalommal); VALENTYIK FERENC: Gróf Vay Péter halálának 65. évfordulójára emlékezünk. Az első magyar hadiárvaház 2. rész. Dabasi Újság, 2013. 3. sz. 12.;

² SZENTPÉTERI ÜRES FÉSZEK. Lévay József (1825–1918) költő és akadémikus naplója (1892–1907) I. kötet. Szerk. PORROLÁB TIBOR. Miskolc, 2001. 341–342.

Pontos és találó Lévay József jellemzése, mert a leírás élethűen visszaköszön a róla festett portrékon is, melyek közül László Fülöp 1906-os arcmaása a legismertebb.

„Csütörtökön este még találkoztam egy rendkívül érdekes emberrel: Vay Péterrel, kivel este 7-től egész $\frac{3}{4}$ 11-ig sétáltam a Dunaparton. Hallatlan dolgokról beszéltünk. *Nous étions dans l'Espace – quelquefois dans l'Infini...*.. Hogy bolond mindig hallottam, de hogy ennyire *artiste*, sose hittem volna. Képviseli a jelenkor legmagasabb *raffinement*-jeit. Egyszer majd sokat beszélek neked róla” – írta még a kortárs Pekár Gyula Procopius Bélának (1891. december 1.)³

Vay Péter személyiségében és életmódjában egyesült az arisztokrata világi és társasági diplomata, az utazó, fáradhatatlan misszionárius, az elesetteket támogató, nyáját féltőn óvó pásztor, a művelt, sokirányú érdeklődéssel megáldott *amateur* (a szó legnemesebb értelmében műgyűjtő) és az örökéletre lélekben felkészülő remete.

Apja, vajai és luskodi gr. Vay László, Szabolcs vármegye egyik legrégebbi múltira visszatekintő családja grófi ágának sarja (Berkeszen, a család nyírségi birtokán született és halt meg 1823–1885), m. királyi honvédeztredes 1848–49-ben, Máramaros vármegye főispánja, valamint Habsburg József főherceg főudvarmestere. Édesanyja, beniczei és micsinyei Beniczky Sarolta (1837 Tótygyörk /1900 óta Galgagyörk Pest megyében/ – 1913 Baden-Baden) Felső-Magyarország egyik legősibb nemesi családjából származott, édesapja B. Lajos szintén 1848/49-es szabadságharcos volt.

Vay Péter négy gyermek közül legifjabbként jött a világra. Egyetlen felnőtt kort megért idősebb testvére Saroltaként született (1859–1918) azonban Sándorként vált híres, hírhedt, különc íróvá és botrányhőssé, ugyanis férfiként élt és nőkkel volt szerelmi viszonya.⁴ Eleinte verseket, később prózát írt, érzékletesen megjelenítve a magyar nemesség XVIII–XIX. századi életét.

Az apa gyermekeit excentrikusan, drákói szigorral nevelte; Sarolta lányát teljes mértékben fiúként kezelte, fiát viszont állítólag szoknyában járatta. Ez is magyarázhatja, hogy Péter később naplóiban apját inkább csak monogrammal említette, és igazából testvéreire sem utalt soha. A két testvér különböző utakat követett az életben, de mindketten sok nyelven beszélő, rendkívül tájékozott, művelt emberek lettek. A szülői házban színvonalas nevelést, európai gondolkodást kaptak. Nyelvtudásukon kívül nagyfokú szenzibilitás és velük született intelligencia jellemezte őket. Külföldi utazásaik, tanulmányaik pedig még továbbfejlesztették képességeiket, tágították látókörüket.

Tanulmányait Péter főként külföldön folytatta: egyetemre Franciaországban, Svájcban, Németországban, Angliában, majd Olaszországban járt. Harmincöt évesen 1898-ban szentelték pappá Esztergomban; később apát, apostoli protonotárius, címzetes püspök lett. XIII. Leó pápa korán felfigyelt sokoldalúságára, diplomáciai érzékére, nyelvtudására, ezért még felszentelése előtt közvetlenül a Szentszék szolgálatába

³ Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára P 544 – Procopius levéltár, 8. tétel

⁴ BORGOS ANNA: Vay Sándor/Sarolta: Egy konvencionális nemiszerep-áthágó a múlt a századfordulón. Holmi, 2007. 2. sz. 185–194. Életéről szóló regény: RAKOVSKY ZSUZSA: VS. Budapest, 2011.

vette,⁵ amivel együtt járt a *Monsieur* titulus.⁶ Ezt a címet nagyon szerette és élete folyamán előszeretettel használta aláírásként is leveleiben. Elismerésekben később sem szenvedett hiányt: Ferenc József 1908-ban a Pécs-egyházmegyei Vaskaszentmárton javadalmas apátságát, IV. Károly pedig 1917-ben az úszkübi (szkopjei) püspökséget adományozta neki.

Ifjúkora társasági életének meghatározói túlfinomult arisztokrata hölgyek és ifjak voltak. Ezen aranyifjúsággal gyakran barangoltak együtt a természetben és sorra látogatták a barátokat és rokonokat az 1880-as években. Vay számára a Felvidék baráti és rokoni kötelékek egész sorát jelentette, hiszen szoros kapcsolat fűzte a Czóbel, valamint a Mednyánszky családokhoz. Czóbel Minka a különös lírikus, aki szimbolista verseivel a *Nyugat* egyik szellemi előfutárának számít, első unokatestvére volt. Révayék birtokát, Tajna-t (ma Tajná, Szlovákia) második otthonának tekintette,⁷ s a Mednyánszkyknál Nagyörön (ma Strážky, Szlovákia) is rendszeresen megfordult.

Később, sok-sok utazása közben, sőt az I. világháború vérzivataros esztendeiben is időt szakított arra, hogy – rövid itthoni tartózkodásai idején – tartsa a kapcsolatot gyermekkori barátaival, rokonaival, s meg-meglátogatta őket, mert szívesen időzött náluk.

Fiatalkori jó barátja, az újító (Móricz Zsigmond előfutárának is tekinthető) ám mára elfeledett első naturalista írónk Justh Zsigmond (1863–1894)⁸ kapcsán írta: „Barátságokat csak fiatalon kötünk. Igazán csak az egykori játszótársakhoz ragaszkodunk.”⁹

Igazi „szellemi paradicsom”¹⁰ volt az egykori felvidéki élet. Ezt mutatja, hogy az említett fiatalok mindent megtettek a hazai kultúra helybeni támogatására. Ennek szellemében Justh Zsigmond és gr. Pajácsevich Katinka kezdeményezte a Műbarátok Körének megalapítását (1890) mint a mecénatúra, a műpártolás sajátos formáját, hogy a magyar irodalom és művészetek fejlődését előmozdítsák. Justh bevonta még elképzeléseibe az ifjúkori jó barátokat, ifj. gr. Batthyány Gézát, gr. Széchényi Lajost és gr. Vay Pétert is. Tevékenységük sokoldalú volt, színelőadásokat és rendezvényeket tartottak a helyi lakosságnak, kiállításokat szerveztek, pályázatokat írtak ki és kiadványokat támogattak. Vay Péter rendszeresen tartott ismeretterjesztő előadásokat, lelkesen szorgalmazta magyar népművészeti tárgyak gyűjtését, és műtárgyak kölcsönzésével támogatta az 1891-ben megrendezett legyező kiállítást a régi Múcsarnokban (Budapest, Andrássy út 69.).¹¹ 1906-tól 1914-ig az alelnöki funkciót is betöltötte.¹²

⁵ GÁSPÁR ANNAMÁRIA: Gróf Vay Péter egy elfeledett Ázsia-kutató és misszionárius munkássága. In: CSEH, GÁSPÁR, UNEMURA YUKO, 2010. 86.

⁶ A megszólítás felszentelés után, pápai javaslatra adható egyházi cím. Főként pápai protonotárius vagy címzetes prelátus tisztségekkel járt együtt.

⁷ Magyar Nemzeti Levéltár P szekció 2256 (régí jelzet) P 2085 (a továbbiakban MNL OL P szekció) V. Háborús napló 44.

⁸ Justh Zsigmond megemlíti a közösen töltött éveket: Justh Zsigmond Naplója. Sajtó alá rendezte, bevezető tanulmányokkal és jegyzetekkel ellátta HALÁSZ GÁBOR. Budapest, 1940. 380–381.

⁹ MNL OL P szekció IV. Háborús napló 14.

¹⁰ MARGÓCSY JÓZSEF: Egy régi udvarház utolsó gazdája. Szöveggyűjtemény az anarcsi Czóbel család levéltári hagyatékából. Szabolcs-Szatmár Megyei Levéltár Kiadványai II. Közlemények 4. Nyíregyháza, 1988. 287.

¹¹ A Műbarátok Körének legyezőkiállítása. Tárgymutató. Budapest, 1891. 410–413. sz., 504. sz.

¹² DALMADY SÁNDOR: A Műbarátok Köre huszonöt éves története (1890–1914) Budapest, 1915. 10–11, 173, 234, 274.

Miután utóbbtól egyéb tevékenységei okán megvált, tiszteletbeli alelnökké nevezték ki. Aktivitása azért is csökkenhetett, mert műveltsége megértette vele, hogy a nemesi világ már korszerűtlen. Szerette ezt a világot, de tudta, mennyire lejárt az ideje. Az 1910-es évekre megváltoztak a viszonyok, s az új nemzetközi áramlatok között új szellemiségre, új elképzelésekre volt szükség, a Műbarátok tevékenysége ekkorra már elavulttá vált.

Élete során Vay jól kamatoztatta széleskörű társadalmi ismeretségeit, összekötéseit, mely nem csak rokonságának volt köszönhető, hanem annak, hogy minden környezetben ki tudta építeni kapcsolatait, az anarcsi nemesi Czóbel-kúriától az asszimilált Wohl Janka pesti irodalmi szalonjáig,¹³ vagy akár a kínai császár udvaráig.

Mivel a szalonokban otthonosan, világfű módjára forgott, tulajdonképpen karrierdiplomata is lehetett volna, hiszen külföldön sok helyütt uralkodókkal, vezető személyekkel, politikusokkal tárgyalt. Fejedelmek, arisztokraták, követségi bürokraták egyaránt örömmel fogadták nem csak hivatala, de érdekfeszítő beszélgetései okán is. Szinte mindenkit ismert kül- és belföldön, aki abban a korban számított. Benne volt a történelmi eseményekben, közelről megtapasztalta a politikai sakkjátszmákat, ezáltal rengeteg élményre és tudásra tett szert.

Pályája során részese lehetett reprezentatív ünnepegeknek, protokoll-eseményeknek; 1897-ben XIII. Leó pápa küldötteként részt vett Viktória királynő gyémántjubiläumán (koronázásának 60. évfordulóján), 1905-ben pedig a berlini misszionárius világkonferencián lépett fel előadóként, de jelen volt még a madridi eucharisztikus kongresszuson is (1911).¹⁴

Széleskörű érdeklődése, műveltsége okán minden kérdéshez hozzá tudott szólni, s mint a társaság lelke intellektuális körök diskurzusait tette még izgalmasabbá. Mindenről, mindenkiről megvolt a saját véleménye, amit mindig határozottan meg is fogalmazott; politikusokról, uralkodókról éppúgy, mint az egyház tagjairól vagy az egyes főúri családokról. Nem bántóan, de olykor meglepő szokimondással, különálló, sarkalatos véleményt formált a rokon családokról, az arisztokratákról és a kor egyéb szereplőiről, sőt akár a hivatalossal szembeni ellenvéleményének is hangot adott. Úgy vélte, az I. világháborús helyzetben a magyar kormány magára hagyta Erdélyt, s felelős azért, hogy 1916-ban a román betörés során a román parasztok teljesen kifosztották az erdélyi kastélyokat.¹⁵ Bírálta a megkoronázott VI. Károlyt, gyenge, ingadozó jelleme, felkészületlensége okán, de elismerte, hogy „...mint ember meleg szíve elfeledte a gyenge oldalait.”¹⁶ Petrovics Elekről, a Szépművészeti Múzeum főigazgatójáról úgy nyilatkozott, hogy szorgalmas hivatalnok, de a művészetekről fogalma nincs.¹⁷

Vay Pétert beszélgetésben, írásban sohasem a felszín, hanem a mély érzelmek, a hit és a filozofikus gondolatok érdekelték. Az eszmevilág, a szellemiség sokkal közelebb állt személyiségéhez, mint a (mű)tárgyak, melyek csak gondolatai eszközeül

¹³ BORBÍRÓ FANNI: „Csevegés, zene és egy csésze tea” A Wohl-nővérek a pesti társaséletben. Budapesti Negyed, 2004. 46. sz. 368.

¹⁴ MNL OL P szekció IV. Háborús napló 16.

¹⁵ MNL OL P szekció Háborús füzet III. 55.

¹⁶ MNL OL P szekció V. háborús napló 70.

¹⁷ MNL OL P szekció V. háborús napló 27.

szolgáltak. Kelet kultúrájában is a szellem, az ázsiai művészet sajátos felfogása ragadta meg. A naplóiban leírtakat szervesen egészítik ki a leveleiben megfogalmazott gondolatok. Saját tapasztalatai mellett széleskörű ismeretei, filozófiai tájékozottsága szinte minden levelében megnyilvánul. Idézetei nagy műveltségre vallanak, amely átfogja, együvé öleli a vallástörténetet, a keleti filozófiát éppúgy, mint a szépirodalmat, vagy a képzőművészetet. Életfilozófiája vallásában, a kereszténységben gyökerezett, de kíváncsiságának köszönhetően megértéssel fordult az Európán kívüli kultúrák, vallások és szellemi áramlatok felé is. Saját hite nem tette elvakulttá, másokkal szemben türelmetlenné, ugyanakkor elveiben, vallási meggyőződésében megingathatatlan maradt.

Ismerete és nyomon követte, a frissen megjelent publikációkat, gyakorta idézett is belőlük. Alapvető volt számára, hogy jártas legyen a római katolikus irodalomban. Valószínűleg a párizsi szalonokban otthonos Justh Zsigmondnak köszönhetően olvasta a modern pszichológiai regény megalkotója, Paul Bourget (1852–1935) francia római katolikus író és esszéista frissen megjelent műveit, aki lélektani tanulmányaival és társadalmi erkölcsrajzával az irodalmi realizmus egyik vezéralakja lett, s aki a társadalmi rend alapjának a monarchiát és a vallást tekintette. Ugyanakkor idézett Victor Hugo barátja, Charles-Augustin Sainte-Beuve (1804–1869) francia akadémikus, antiklerikális író és költő írásaiból is. Magával ragadta utóbbi új, irodalomkritikai módszere, a szociológiai megközelítés.

A fentieknél talán még érdekesebb, hogy túllépve teológián és irodalmon, még a kortárs művészettel is foglalkozott. Walter Crane (1845–1915) angol festő, iparművész és költő (a preraffaeliták mozgalmának követője) gondolatát idézi (mint mindig, most is eredeti nyelven),¹⁸ hogy egyetemes kontextusba helyezze saját életfilozófiáját, a hit és remény mindenek feletti hatalmát.

„What is Life to grief complaining?
Fortune, Fame, and Love disdaining,
Hope, perchance, alone remaining.”

A művész a verset eredetileg *Az élet hídja* (*The Bridge of Life* 1884, magángyűjtemény) című festmény művészien megmunkált keretére írta.

Igen aktív lévén, sokat dolgozott, missziós tevékenysége és utazásai mellett nemcsak írt, hanem számos előadást tartott. Ezen túl volt még energiája arra is, hogy kiadókkal levelezzen, intézze írásai publikálását, könyvei megjelentetését.

Fáradhatatlan misszionárius életfilozófiája és felfogása plasztikusan bontakozik ki naplóiból. Igen méltó feladat lenne szöveghűen közölni ezeket, és magyarázatokkal ellátva közkinccsé tenni: az 1902-ben írott diariumot, az 1907-es agendát és az I. vi-

¹⁸ Iparművészeti Múzeum Adattár (a továbbiakban IMA) Vay Péter letéti iratai 25–26. (Kézírással sorszámozott: 6.)

lágháború alatti naplókat.¹⁹ Ezekben nem csak saját magáról ír, hanem a rokon családkokról, az európai és világpolitikáról, sőt a korabeli eszmerendszerekről és gondolkodásmódról, valamint a hosszú és változatos utazásai során megismert legkülönfélébb emberekről is. Soraiból a korabeli kapcsolati hálók olyan szövevénye bontakozik ki, amely segít megérteni a kort és a benne szereplő embert, legfőképp pedig a főszereplőt, Vay Pétert. Szerencse, hogy ezek a feljegyzések fennmaradtak, mert sokat elárulnak az egyént körülölelő viszonyokról, a napi kapcsolatokról. Nyomon követhetjük utazásait városról városra, országról országra, kontinensről kontinensre. Írásainak emberi oldala mindig előtérbe kerül: általa több közszereplő, vagy épp távoli kontinensek egyszerű lakóinak életét is megismerhetjük, erényeikkel, gyarlóságokkal együtt.

A Vatikán megbízásából a missziók vizitálása során 1902 és 1914 között szinte mindig úton volt, a Vatikán megbízásából bejárta az egész világot. Többször járt Kínában, Koreában és Japánban, Indokínában, a Közel- és Közép-Keleten, az Egyesült Államokban, Közép- és Dél-Amerikában, sőt még Ausztráliába is eljutott.

Különösen nagy érdeklődéssel fordult a távol-keleti, japán és kínai kultúrák felé. Az első magyar író volt, aki beutazta Koreát, és könyvet írt róla. Feljegyzései, úti emlékei nemcsak itthon, de a világ vezető folyóirataiban is megjelentek, többször önálló kötetben.

Helyismerete okán a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium megbízásából keleti, főként japán műtárgyakból álló válogatott kollekción vásárolt 1907-ben a Szépművészeti Múzeum részére. Szerzeményeit – fametszeteket, festményeket, szobrokat és iparművészeti tárgyakat 1908-ban majd 1910-ben a Szépművészeti Múzeumban külön kiállításon mutatták be.

Misszionárius feladatának tekintette a kivándorlók lelki gondozását, az I. világháború alatt pedig a katonai kórházakban teljesített szolgálatot. Fáradhatatlanul végezte karitatív tevékenységét, kórházzról kórházra járva számos sebesült katonát meglátogatt, gyámolítva a betegeket, elesetteket.

Utazásait a hadi helyzet ellenére sem csökkentette, Észak-Európától a Balkánig, Kis-Ázsiától a távolabbi országokig szinte megállás, pihenés nélkül utazott, járt-kelt.

Itthoni tartózkodása idején, egyik alkalommal mintegy tapasztalatgyűjtés céljából meglátogatta gr. Károlyi Lászlóné szül. gr. Apponyi Franciska Fótton létrehozott humanitárius intézményeit.²⁰ Az agilis grófné 1914-ben alapította meg és elnökölte Fót Község Segítő és Népjelölti Bizottságát, amely egyrészt koordinálta a korábban már működő jótékonyági szervezetek munkáját, másrészt újabb törekvéseivel hatóságosabb szociális tevékenységet fejtett ki. Fő feladata – számos szociális tevékenység

¹⁹ MNL OL P szekció Gr. Vay Péter naplói 1902–1917; 1902, 1907, 1915. évi füzetek, Háborús évek naplói I–V.; Berkeszről (ahol a Vay család 1945-ig a szabolcsi település birtokosa volt, és ahol impozáns kastélyuk ma is áll) a Vay levéltárat 1945 folyamán a Veszélyeztetett Magángyűjtemények Miniszteri Biztosa, Fügedi Erik az Országos Levéltárba szállíttatta – lásd: MNL OL XIX-I-13. 167/1946. – ahol azonban elpusztult. Henzsel Ágota főlevéltáros (MNL Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Levéltára) mint mindig és mindenkit, készségesen és önzetlenül segítette kutatásaimat.

²⁰ MNL OL P szekció Háborús füzet III. 4.; Gr. Károlyi Lászlóné tevékenységéről: HORVÁTH HILDA: „Munka nincsen bánat nélkül, öröm nincsen munka nélkül” A Napraforgó Grófnő, gr. Károlyi Lászlóné sz. Apponyi Franciska /Fanny/ (1879–1958) élete (kézirat)

mellett – a férfi nélkül maradt családok gyámolítása és a megfelelő színvonalú egészségügyi ellátás megszervezése volt.

Az emberi szenvedéseket megtapasztalván és a fóti példát követve Vay Péter gyermekmenhelyet hozott létre saját birtokán, Gyónon (Pest megye, Dabasi járás) hadiárvház megmentése céljából. A hadiárvház feladata római katolikus lányok elemi oktatása és nevelése volt, amit karmelita nővérek végeztek. A Karmelita Nővérek Mindszentekről Nevezett Szent József Otthonát a Vay-kúriában röviden „Vayanum”-nak hívták, és édesanyja emlékét volt hivatott megőrizni. 1916. január 1-jén nyílt meg, de már 1916. október 1-jétől új épülettel bővítették.²¹ Augusztia főhercegnő ünnepélyes, *In memoriam* kápolna alapkövetétele 1917-ben szintén édesanyja emlékét hangsúlyozta, melyen gr. Teleki Pál, az Országos Hadigondozó Hivatal elnöke is jelen volt.²²

A hivatali és személyes sikerek ellenére (vagy épp annak következtében) Vay Péter fokozatosan visszavonult az élettől, az életből. Ennek okai között szerepel az I. világháború és az azt követő események, de igazából már szeretett édesanyja halála után (1913) megfogalmazódott benne ez az érzés. Az előkerült levelek ismeretében az is világos, hogy a visszavonulás egy folyamat része volt, amely logikusan, úgy is vélhetnénk, tervezetten következett be, mint élete végállomása – tehát nem megmagyarázhatatlan vagy ismeretlen okokból történt – mint azt korábban gondolták!²³ Vay érzékenyen felfogta a világégés nyomán bekövetkező mély változásokat, amelyek megrengették a korábbi életformát, életstílust – s az újban ő már nem akart részt venni. Egyetlen feladata volt még, örökségének, műtárgyainak sorsát rendezni. Alapítványai érdekében egyrészt aukcióra bocsátotta azokat, másrészt örökletétként az Iparművészeti Múzeumba helyezte a nemzetnek szánt kincseket.

Az élettapasztalatok birtokában jutott el odáig, hogy igazából szükségesebbnek, és igazabb, őszintébb belső örömök forrásának vélte az árvház bővítését, mint saját műtárgyainak megőrzését. Ezt a gondolatot aztán további történelmi fordulatok erősítették meg. A földi élet hívságának elutasítása, a *vanitas*, a *vanitatum vanitas* gondolata többször felsejlik leveleiben. A papi ékszerek számára szintén a *vanitas* megnyilvánulását jelentették. Az idő múltával ilyen hívságként tekintett magára a műgyűjtésre is. A bekövetkező történelmi események a dolgokhoz, a tárgyakhoz való ragaszkodását átértékelték, a földi hívságokon való felülemelkedést könnyebbé tették. A bolsevikok uralma (1919) további fordulóponthoz vezetett életében, a tárgyakhoz, a világhoz való viszonyulását illetően: mint írta, „a világot végezték ki számára”.²⁴ Ezzel az értékrendje is megváltozott: a tárgyakban megtestesülő esztétikai értékek helyett más, benső értékeket keresett és azok váltak dominánssá késői életében.

²¹ A gyóni egykori Vay-kúria 1950 előtt a Jézus Isteni Szívéről Nevezett Karmelita Nővérek rendháza volt. Jelenleg Dabas – Gyón – Zárdakert Idősek Otthona (Gyón ma már Dabashoz tartozik). Az otthon 2001-től Katolikus Szociális Módszertani Intézetként is működik. Honlapja: <http://www.szeretetszolgalat.hu/zardakert> Lásd még: FELSŐDRIETHOMAI PETTKÓ-SZANDTNER ALADÁR: A m. kir. állami gyermekvédelem, é. n. 21.; VALENTYIK FERENC: Gróf Péter halálának 65. évfordulójára emlékezünk. Az első magyar hadiárvház 2. rész. Dabasi Újság 2013. 3. sz. 12.

²² MNL OL P szekció V. Háborús napló 64–65.

²³ Gaudi Kitti Faludi Péter nyomán feltételezte (lásd 1. lábjegyzetben idézett írások).

²⁴ IMA Vay Péter letéti iratai 41–42. (Kézírással sorszámozott: 9.)

Alig múlt 50 éves, amikor 1917 decemberében elhatározta, hogy régiségei java részét eladja. Amint írta:

„Nehezen szántam el magam. A legtöbb tárgyhoz személyes emlék kötött.”²⁵ „Ösmerőseim mindenáron leakarnak (sic!) beszélni. Sajnálják, hogy annyi műemlék idegen kézre kerüljön. Én sajnálom legjobban. De elhatároztam a gyóni menház boldog fiatalságát látva, hogy még egy ilyen gyermekéden alapítok gyűjteményem jövedelméből. Hiszen nekem megvolt már részem az örömből.”²⁶

Tárgyai elárverezéséről az Ernst Múzeum igazgatójával, Ernst Lajossal egyezett meg, és 1918 tavaszára tűzték ki az aukciót. A terveknek megfelelően ennek illusztrált kiadványa is megjelent. Az aukciós kiállítás volt az utolsó lehetőség, hogy együttesen lássa emlékeit. A mi számunkra sajnálatos, hogy tárgyaihoz hozzátettek egyéb magángyűjteményből származó műkincseket is, így a sokszínű árverési anyagból nem lehet mindig egyértelműen megállapítani, mely alkotások voltak egykor Vay Péter illetve családjá tulajdonában.

A katalógusban ugyanis festmények mellett a legkülönbözőbb tárgyak voltak együtt: miniatűrök, fajanszok, porcelánok,²⁷ bronzok, faragványok, üvegek, szelencék, csipkék, gobelinek, szőnyegek és bútorok. Talán vélelmezhető, hogy bútorai közül árverésre kerültek azok, amelyeket korábban az Iparművészeti Múzeumban helyeztet letétbe (lásd alább) – legalább egy spanyol vargueño-ról ez bizonyítható. Az aukción több további spanyol reneszánsz bútor is szerepelt – gyakori útjairól akár ezeket is Vay hozhatta haza magával.

Javainak, műértékeinek felszámolása, eladása azonban ezzel még nem fejeződött be. A már 1917-ben megfogalmazott gondolat szerint az árvák, a rászorulóknak segítségét tartva szem előtt 1919. február 28-án végrendekezett, amit később március 12-én kiegészített. Megfontolt szándéktól vezérelve az elárvult, elhagyott gyermekek, gyengélkedő kisdedek sorsán igyekezett enyhíteni, s az ingóságok, régiségek eladásából befolyt jövedelmet szociális intézmények alapítására szándékozott fordítani.²⁸

Vay Péter leveleit az 1920-as évek közepén még sok helyről írta, de már nem világi körüli utakról. Több ízben az ausztriai Leopoldau (1904-ig önálló település, ma Bécs XXI. kerülete) békés karmelita közösségéből jelentkezett, majd 1924 karácsonyan Assisiből, amely aztán visszavonulásának, remetességének végső helyszíne lett. Igaz, innen olykor még el-ellátogatott, zarándokolt Itália némely vidékére, amint fiesolei képeslapja és firenzei levele tanúsítja, de úgy tűnik, az egyetlen igazán fontos helyszín Assisi maradt a számára. Az 1930-as években leginkább itt vagy a firenzei Uffizi könyvtárban tartózkodott. Itthonról akkorra már teljesen elszakadt, nem tudta ugyanis elfogadni a Trianon utáni Magyarországon kialakult „vita nuova”-t, abban már nem tudott élni.

²⁵ MNL OL P szekció V. Háborús napló 72.

²⁶ MNL OL P szekció V. Háborús napló 73.

²⁷ Érdekeségként jegyezzük meg, hogy az 1918-as aukcióról két csészealjjal (egy igen értékes meissenai és egy sèvres-i) az egyik legjelentősebb hazai porcelángyűjtő, br. Hatvany Józsefné gyűjteményébe került. Lásd: MNL OL XIX-I-13. 341/1947.

²⁸ Budapest Főváros Levéltára VII. 216.a. 1919/0237. Dr. Jeszenszky István kir. közjegyző, gr. Vay Péter végrendelete

Itáliába településekor gyűjteményének egy részét magával vitte. László Fülöp róla készített portréját 1926-ban ajándékozta a firenzei Uffizi Képtárnak.²⁹ Nagy értékű, 50 darabból álló óragyűjteményt adományozott a Pitti-palotában lévő ezüstmúzeumnak, melyet az olasz külügyminiszter is megköszönt annak idején. A felszáz tétel között a *directoire*-tól a II. császárkorig voltak különféle darabok végigkövetve a XIX. század óraművészetét.³⁰ A svájci és francia órákat az említett Museo degli Argenti egyik termében, kis üvegszekrényekben állították ki.³¹

1948. február 28-án bekövetkezett haláláig Assisiben a kapucinusok rendházában élt. A fiatal korában nagy népszerűségnek örvendő, társaságokban forgó Vay Péter remetei elvonultságban fejezte be életét.

Vay Péter európai műtárgyai és azok sorsa

Vay Péter keleti utazásai általánosan ismertek a történészek, a keletkutatók, de talán a nagyközönség előtt is. Ezzel szemben viszonylag keveset tudunk európai, ill. magyar vonatkozású műtárgyairól, ez irányú gyűjtői tevékenységéről, pedig az öröklött családi kincseket számtalan tárggyal gyarapította. Mivel a gyűjtemény szétszóródott (tkp. sohasem volt egységes, egy helyen őrzött), feltárásához elsősorban kéziratos dokumentumok nyújtanak segítséget: a Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltárában meglévő – 1977-ben váratlanul előkerült – naplófüzetei és az Iparművészeti Múzeumban fennmaradt, sokáig lappangó, de a véletlen folytán 2012-ben mégis előbukkant levelei.

A nagy múltú Vay család tulajdonában számtalan történeti műérték volt.³² Péter megemlíti egy *Rákóczi-féle gyűrűt* – ezt azonban azonosítani nem tudjuk. E magyar készítésű barokk gyémántgyűrűt Vay Ádám főkapitány, a II. Rákóczi Ferenc udvari marsallja kapta a nagyságos fejedelemtől. E mellett a Vay-aké volt az az állítólagos *Porcia-lánc* is, amelyet Tiziano Antonio Porcia gróf milánói Brerában lévő portréján megörökített.

Feljegyzéseiből tudjuk, hogy 1916-ban Vay Péter a berlini Kaiser Friedrich Museumban helyezett letétbe egy kis cinquecento Ariadne szobrot – mely valószínűleg az 1500-as évek elején talált és 1512-ben a Vatikán tulajdonába került „kényelmetlenül” fekvő, fejét jobb karjával átölelő, római másolatban fennmaradt hellenisztikus alvó nőalak újkori replikája lehetett.³³ A tárgyat Péter kiskorában anyja íróasztalán

²⁹ Vay de Vaja et Luskod, Monsignor Count Péter 1906, 81 x 52,5 cm, jelezve: László / 1906. IX.

³⁰ A Műgyűjtő 1929. 89.; Budapesti Hírlap 1929.02.10. (34. sz.)

³¹ Géber Antal életrajza Vay Péter grófról. Géber Antal magyar gyűjtőkről írott kézirata megtalálható a Szépművészeti Múzeumban, másolata többek között az Iparművészeti Múzeum Adattárában is fellelhető. GÉBER ANTAL: Magyar gyűjtők, 1–2. Összeállította: TÓTH MELINDA. Budapest, 1970. II. 293.

³² IMA Vay Péter letéti iratai 23–24. (Kézírással sorszámozott: 5.) Rákóczi-féle gyűrűről lásd még: Vay Péter letéti iratai 31–32. (Kézírással sorszámozott: 7.)

³³ Ez a szobor azonnal népszerű lett a művészek körében és több kis másolat is készült róla akkor és később is, de festők és rajzolóik is előszeretettel ábrázolták a szokatlan mozdulatmotívum okán. Megtalálása idején a bal karjára csavarodó kígyó miatt Kleopátrával azonosítottak – sokan ma is így ismerik. Ezúton mondok hálás köszönetet dr. Barkóczy Istvánnak a fenti információért továbbá a tanulmány szerkesztéséért.

látta,³⁴ aki azt gyermekei egykori nevelőjétől, a kalandos életű Kászonyi Dánieltől szerezte.³⁵ A letét nem meglepő, mivel Wilhelm von Bode-val, a múzeumalapító igazgatójával szintén jó kapcsolatot ápolt, ugyanazon intellektuális kör tagjai voltak.³⁶ Amikor Vay az intézményt 1917-ben újra felkereste, a szobor a múzeumban kiemelt helyen állt – ma azonban sajnos már nem tudnak róla. (Talán visszakerült a tulajdonoshoz, aki azt eladhatta? Erre vonatkozóan nincs adatunk).

E három tétel jól illusztrálja az öröklött tárgyak történeti és művészeti jelentőségét.

A gyűjtést már iskolás gyermekként elkezdte. Műízlésének fejlődésére nagy hatást gyakorolt a drezdai Zwinger (Erős Ágost szász választófejedelem és lengyel király itáliai) gyűjteménye.³⁷ Valószínűleg ennek köszönhető, hogy főleg Itáliában (Firenzében, Genovában és Velencében) esetenként Spanyolországban szerezte régi műtárgyait, bútorait.

„Fiatalon kezdtem gyűjteni. Már mint oskolás fiú vontam meg sokszor a legszükségesebbet magamtól, hogy egy-egy régi porcellánt vagy egyéb műtárgyat megszerezhessek. Később Itáliában és Spanyolországban sétáimról rendszeresen valami kisebb nagyobb emlékekkel tértem vissza. Milyen műélvezetet képezett félre eső zugokban fedezni fel egy mesteralkotást. Toscana, Andalusia, Marocco husz huszonöt év előtt még sok felfedezetlen rejtett kincset őrzött. Romában a Palazzetto-Orsini hol a múlt század utolsó évtizedében laktam valódi kis múzeum lett. A régi szőnyegek és bágyadt hímzések, képek, szobrok különböző századokból eredő bútorok mind hozzájárultak az interieur ritka esztetikus egészé alakítani.”³⁸

Annyira szerette a szép tárgyakat, hogy római tartózkodása idejére a gyóni családi kúria gyűjteményének egy részét is elvitte magával.³⁹ Hatalmas lelki erő és belső fejlődés eredménye, hogy élete második felében fokozatosan meg tudott válni kincseitől egy magasabb cél érdekében.

Szerzett gyűjteményével kapcsolatban Vay Péter naplóiban arra vonatkozóan találunk utalásokat, hogy hol és mikor vásárolta a tárgyakat. Az Iparművészeti Múzeumban előkerült levelei ugyanakkor elsősorban arról szólnak, miképpen igyekezett azok sorsát rendezni, végleges elhelyezésüket biztosítani.

Ezüstgyűjteményéről az 1922-ben az Ernst Múzeum tartott XXI-ik aukció⁴⁰ katalógusa nyújt képet. Főként asztali-, tálalókészletek, eszközök, egyéb kisebb tárgyak voltak ezek, pár darab a XVII. századból, de legfőképpen a XIX. század elejéről. Néhányat illusztráltak az aukciós katalógusban, így ezek segítségével fogalmat alkothatunk a tárgyak minőségéről, tárgyszerűen pedig leginkább az Iparművészeti Múzeumban örökletébe helyezett illetve ajándékba adott, alább részletezett darabjai segítenek kollektója, családja gyűjteménye felértékelésében.

³⁴ MNL OL P szekció IV. Háborús napló 60.

³⁵ Kászonyi Dániel (1813–1886) császári és királyi huszár-főhadnagy, 1848–49-es honvéd százados és hírlapíró.

³⁶ MNL OL P szekció IV. Háborús napló 40.

³⁷ MNL OL P szekció Agenda 1915. 34.

³⁸ MNL OL P szekció V. Háborús napló 72-73.

³⁹ OSZK Levelestár, Levél Pekár Gyulához, 1894.

⁴⁰ Gróf Vay Péter ezüstyűjteménye, B. ... I. úr hagyatéka, valamint főúri és különböző más magánbirtokból származó műtárgyak. Budapest, Ernst Múzeum, 1922. (Az Ernst-Múzeum aukciói XXI.)

Két történelmi érdekességű órát ajándékozott 1923-ban az Iparművészeti Múzeumnak.⁴¹ Az egyik, egy utazóóra, Vay felmenője, Gusztáv Adolf svéd király vitéz marsalljának, Sturmman Mártonnak (1757–1844) volt a tulajdona.⁴² A zsebórát még Vay Péter testvére, Sarolta/Sándor is megörököltette irodalmi művében: „Az íróasztalomon heverő óra, a régi jó *Pfaffenzeller*, nyolcat ütött.”⁴³ Az óra hátlapján lévő vésett feliratok az egykori tulajdonosokra utalnak: *Comes Martinus Sturemann* az ősapára, Mártonra, továbbá a *Comtessa Vay Beniczky* Vay Péter édesanyjára, míg a *Mgr. Vay de Vaya* magát Vay Pétert jelöli.⁴⁴ Az óra anyai ágon öröklődhetett a családban. Sturmman Márton unokája volt Beniczky Hermin, a későbbi Veres Pálné, a magyar nőnevelés úttörője – s innen a rokonság a Vay-akkal, minthogy gr. Vay Péter édesanyja Beniczky Sarolta Hermin unokahúga volt.

A másik órát Vay Péter édesapja, gr. Vay László, az egykori főudvarmester kapta ajándékba ifj. Habsburg József főhercegtől, akit az órával nádor-édesapja, a legmagyarabb Habsburg lepett meg még diákkorában.⁴⁵ Mindkét említett óra adományként került az Iparművészeti Múzeum nyilvántartásába 1923-ban.

Vay maga is meglepődött azon, hogy gyűjteménye milyen gazdag, hiszen az árveréseket (az Ernst Múzeum aukcióit) és az ajándékozásokat követően még mindig maradtak értékes műtárgyak a tulajdonában, nemcsak Győnon és külföldön, hanem még a Szépművészeti Múzeumban lévő dolgozószobájában is, ahol a Keletázsiai gyűjtemény tiszteletbeli osztályigazgatója volt mint a keleti művészet szakértője.

Emitt, bőrkötésű könyveken túl, több apróság volt – s ennek listája szintén megvan: főként kisebb értékű XIX. század közepi használati tárgyak és római terrakották.⁴⁶ Kérte, hogy utóbbiakat, az itáliai leleteket az Iparművészeti Múzeum a Magyar Nem-

Utazóóra, ún. *Satteluhr*, német,
18. sz. eleje, ezüst tok

19. sz., Iparművészeti Múzeum ltz.: 15970

⁴¹ IMA Vay Péter letéti iratai 20. (Kézírással sorszámozott: 2.)

⁴² Sturmman Márton (1757–1844) felvidéki bányák tulajdonosa, kitermelője, Gömörben sokat tett a bányászat és vaskohászat fejlesztéséért. Birtokos, vasgyáros, egyházkerületi felügyelő, műpártoló.

⁴³ VAY SÁNDOR: Százéves újdonságok. In: Régi nemes urak, úrasszonyok. Összegyűjtötte Vay Sándor gróf. Budapest, 1908. (VAY, 1908.) 49.; A zsebórára vonatkozóan további utalás: Veres Pálné Beniczky Hermin élete és működése. Összeállította RUDNAY JÓZSEFNÉ, SZIGETHY GYULÁNÉ. Budapest, 1902. 19.

⁴⁴ Iparművészeti Múzeum (a továbbiakban IM) ltz.: 15970. Irodalom: CSÁNYI KÁROLY: Régi órák kiállítása, Budapest, 1925. 211. sz.

⁴⁵ IM ltz.: 15971 (jelenleg már nincs meg, törölték)

⁴⁶ IMA 1925/123, Vay Péter letéti iratai 27-28. (Sorszám nélküli lap.)

zeti Múzeumnak adja át – és ez 1925-ben meg is történt.⁴⁷ Még öt darab régi bőrtok is átkerült 1925-ben az Iparművészeti Múzeumba.⁴⁸ Az idők múltával meghatározni sajnos már nemigen lehet, hogy egyikben-másikban milyen tárgy lehetett – ötvös-tárgyak tokjai lehettek, a XVIII., illetve a XIX. századból. A faalapon bőrrel bevont darabok részint hengeres formájúak, részint pedig a benne foglalt műtárgyak alakját követik, s aranyozott, préselt díszítményekkel ékesek, a korabeli könyvkötőmesterek keze nyomát, mívességét dicsérve.

Vay Péter a kortárs arisztokrata gyűjtők által kevésbé értékelt szép, kézműves tárgyakat, régi bőrtokokat, különféle apróságokat, régészeti leleteket is megbecsüléssel kezelte.

A Szépművészeti Múzeum őrizte még Vay Péter Benczúr Gyula által festett arcképét – ezt azonban, a többi tárgytól eltérően az Iparművészeti Múzeum nem vette át, nyilván azért, mert nem illeszkedett a múzeum gyűjtőkörébe.

Az Iparművészeti Múzeum törzsgyűjteményében néhány könyv is fellelhető Vay egykori kollekcijából.⁴⁹ Egyáltalán nem arról van szó, hogy csakis „jellegzetes művészi kötésük miatt vásárolta meg őket Vay Péter”.⁵⁰ A kötetek minden bizonnyal saját vagy elődei könyvtárának részét képezték, amelyben természetesen az ókori auktorok mellett megtalálhatók voltak a vallásos irodalom fontos kötetei, továbbá szépirodalmi, valamint teológiai tanulmányok is. A széles látókörű főpap minden bizonnyal sokat forgatta e műveket, hiszen könyvtárakban, tanulással töltötte idejének tetemes részét. A könyvek tartalmuk mellett hűen tükrözik a XVII–XVIII. századi kötések díszítő stílusát, préselt, aranyozott technikáját. Egy erdélyi XVII. századi kötés mellett pár francia is megtalálható, ám döntően itáliai könyvekről van szó. Talán olaszországi tartózkodása során tett szert Vay ezekre a változatos díszítőkincsű, Itália különböző területeiről származó könyvművészeti remekekre.

Vay-letek az iparművészeti múzeumban

1912 végén, 1913 elején Vay két szobaberendezést és ládákat küldött az Iparművészeti Múzeumnak megőrzés céljából, azaz letétként.⁵¹ Ebben az időszakban Radisics Jenő volt az Iparművészeti Múzeum főigazgatója, s minden bizonnyal a vele kialakított jó kapcsolat indíttatta erre a lépésre. Az intézmény részben látatlanban, azaz lepecsételt csomagokban vett át tőle értékeket. Vay ügyvédje, rozsnyói dr. Pekár Imre 1914-ben a múzeumtól listát kért a tárgyakról, s azokat részben meg is kapta (azonban ez a lista jelenleg nem ismert), ám mivel a lepecsételt ládák tartalmát csak a letéteményező jelenlétében lehetett kinyitni, így arról összeállítást nem küldtek, nem készíthettek az ügyvédnek.⁵² A bútorzatból egy spanyol reneszánsz vargueño-t archív fotó segítségével sikerült azonosítanunk: a kinagyított archív felvételen azt látjuk, hogy a bútoron egy

⁴⁷ IMA 1925/142

⁴⁸ Azonosítva: IM ltsz: 51.1081, 51.1082, 51.1083, 51.1086, 77.178

⁴⁹ IM ltsz: 51.54, 51.55, 51.56, 51.57, 51.58, 51.62, 51.79, 51.82, 51.85, 51.86, 51.87

⁵⁰ GAUDI, 2011. 98.

⁵¹ IMA 1912/664, 1913/153

⁵² IMA 1914/78

cédula csüng, a következő szöveggel: „*gr. Vay Péter letétje*”. Ez a mór stílusú, szekreter-szerű bútordarab egyike volt azoknak a tárgyaknak, amelyeket Vay 1918-ban aukcióra bocsátott – így sajnos nyoma veszett.⁵³

Letéti ügyeit illetően hosszabb-rövidebb meg-
szakításokkal ugyan, de Vay kapcsolata tulaj-
donképpen évtizedekig fennállt az Iparművészeti
Múzeummal; először Radisics Jenő főigazgatóval,
majd 1917-ben bekövetkezett halálát követően
utódjával, Végh Gyulával. Ez a jó viszony min-
den bizonnyal annak is tulajdonítható, hogy Végh
Gyula igen korrekt kapcsolatot alakított ki a gyűj-
tőkkel. A Tanácsköztársaság idején, az államosítás
céljából erőszakkal beszállított, magántulajdonból
származó műkincseket lelkiismeretesen megőriz-
te és tulajdonosaiknak maradéktalan visszaadta. A
múzeum kapcsolata egyébként is kitűnő volt a ma-
gángyűjtőkkel, immár az intézmény alapítása óta.
A két világháború közötti időszakban, Végh Gyula
igazgatósága idején, múzeumi kiállítások egész sora
támaszkodott a magángyűjtők tulajdonában lévő
műkincsekre. Vay a múzeumigazgató irányában
személyes okoknál fogva is bizalommal viseltetett: Végh Gyula arisztokrata hölgyet
vett feleségül, gr. Wimpffen Máriát (1868–1930), akinek testvére, Pauline Wimpffen
(1874–1961) a férjével, Graf von Montgelas katonai attaséval együtt barátai közé
tartoztak, évekig Pekingben éltek.⁵⁴ Vay nagyra becsülte Pauline grófnőt, szalonját,
kulturáltságát levelezésében is megemlíti.⁵⁵

Gr. Vay Péter 1922 nyarán vetette fel egyik levelében, hogy műkincsei közül fő-
ként papi ékszerait az Iparművészeti Múzeumban szeretné örökletétként elhelyezni.⁵⁶
Körültrektetően igyekezett eljárnai, a lehetőség szerint biztosítva, hogy a tárgyak a

Archív fénykép: Spanyol vargueno,
Iparművészeti Múzeum Adattár
ltsz.: FLT 28421

⁵³ IMA FLT 28421; Aukciós katalógusban publikálva: Vajai Vay Péter gróf, valamint egyéb grófi és magángyűjteményekből származó műtárgyak: képek, aquarellek, miniatűrök, porcellán, fayansz, bronzok, elefántcsont-faragványok, üvegek, ezüst-, arany- és zománc-szelencék, csipkék, gobelinek, szőnyegek, szövetek, fafaragványok és műbútorok: kiállítás 1918. április 11–14.; aukció 1918. ápr. 15-től / a katalógust írták BRAUN E. W., CSÁNYI KÁROLY, TÉREY GÁBOR. Budapest, Ernst-Múzeum, 1918 (Az Ernst-Múzeum aukciói IV-V.) 1066. sz. LXVII. képtábla.

⁵⁴ Pauline Gräfin von Montgelas /született Pauline Mathilde Sophie Gräfin von Wimpffen (1874–1961)/ M. M. K. D. Graf von Montgelas (1860–1938) katonai attasé felesége. Pekingben éltek 1900–1903 között. Beutazták Kelet-Ázsiát, melyről Pauline grófnőnek, aki katolikus szociális tevékenységet folytatott, 1906-ban könyve jelent meg. Testvére volt Végh Gyula feleségének, gr. Wimpffen Máriának, aki egy évet töltött Kínában; a császárnőtől egy gyűrűt kapott ajándékba. Végh Gyula és felesége gyűjteményébe több kínai tárgy került, ma is megvan ezekből pár darab (Nádasdy Ferenc Múzeum Sárvár, Savaria Múzeum). – Végh Gyuláról lásd: „Utcanév sem jár énnekem...” Emlékezés verebi Végh Gyulára (1870–1951) Szombathely, 2001.; Egy európai Bozsokon. Verebi Végh Gyula munkássága és gyűjteménye. Szombathely, 2003.; LIPHAY ENDRE: A Verebi Végh család története. Vereb, 2009. 105–125.

⁵⁵ IMA Vay Péter letéti iratai 16-19 (Kézírással sorszámozott: 1.)

⁵⁶ IMA Vay Péter letéti iratai 16-19 (Kézírással sorszámozott: 1.)

múzeumi öröklétben megmaradjanak, s nehogy véletlenül kikerüljenek a közgyűjteményből. Példaként az Esterházy-tárgyak örökleteti megállapodását⁵⁷ említette, a hg. Esterházy Miklóssal kötött megegyezést, amelynek mintájára tervezte el saját, a múzeummal megkötendő, közjegyző által hitelesítendő szerződését.⁵⁸ A tulajdonjog a családot illeti, a megőrzés helye azonban a múzeum, ahonnan a tárgyakat a család nem viheti ki, nem rendelkezhet felette és el sem adhatja őket.

Letétbe helyezett műtárgyat a család részére csak abban az esetben lehetne kölcsönvenni, ha van a családban főpap, aki ünnepi alkalmakkor viselheti a tárgyakat, de ebbéli szándékát előre be kell jelentenie a múzeumnak. Kizárólag csak kölcsönzésről lehet szó, a tárgyakat más célra sem elvinni, sem elidegeníteni nem szabad.

A XX. századi változó történelmi helyzetnek, valamint Vay élettapasztalatának tulajdonítható, hogy műtárgyai sorsát illetően nem végrendeleti formába öntötte szándékát. Mindenképpen még életében meg akart róla bizonyosodni, hogy értékei jó helyre kerülnek. Jól tudta, hogy a végrendeleti szándékok gyakran nem érnek célt, a hosszas pereskedések miatt. A múzeumnak szánt értékeket mielőbb átadta az intézménynek. A tárgyak egy része a Pesti Hazai Első Takarékpénztárban volt, onnan kellett átvenni, a másik részét pedig a bécsi magyar nagykövetségen keresztül kaphatta meg az Iparművészeti Múzeum.⁵⁹

1924-ben fogalmazták meg a letéti szerződést, majd a szöveget 1925. augusztus havában véglegesítették, és írták alá.⁶⁰ 1928. május hó 16-án kiegészítették a letéti megállapodást, a tárgyak kiállíthatóságára vonatkozó némi pontosítással, továbbá az 1925-ben felsorolt tételek közül – vélhetően – a 82. szám alatt említett lepecsételt bőrkazettában található ékszerek részletes felsorolásával.⁶¹

Vay az általa használt ékszereket, garderober-jának jeles darabjait, kereszteteket, láncokat, gyűrűket összegyűjtve mind az Iparművészeti Múzeumnak szánta. Összességében a viseleti kellékek két fő csoportra oszthatók. Egyrészt pár régebbi, XVIII. századi darabra, amelyek édesanyja hagyatékából valamint családi örökségből származtak, másrészt viszont XIX. századi és századvégi tárgyakra, amelyek a saját főpapi viseletéhez tartoztak. Jóllehet a Vay család deklasszálódott, elszegényedett a XIX. század végére, ám mégis meg tudott őrizni néhány különleges, apró, régi családi darabot, mint a kis neszeszerek, lorgnonok vagy éppen a legyezők.

Az örökleteti szerződésbe foglalt tárgyakon kívül az Iparművészeti Múzeumot illetően meg kell említenünk Vay fentebb már ismertetett 1923-as óra-adományozásait és 1924-ben letétbe helyezett textiljeit.

⁵⁷ A fraknoi hg. Esterházy Kincstár javainak jelentős része 1919-től az Iparművészeti Múzeumban volt. (Az 1919/2013 (XII. 11.) számú kormányhatározat végrehajtása során a tárgyak egy részét az eszterházi Esterházy-kastélyba szállították.) A Tanácskormány rendelkezése értelmében került a muzeális intézménybe, majd hg. Esterházy Miklós örökletétként a múzeum megőrzésére bízta, tulajdonjoga fenntartásával. A letéteményezés történetében kulcsfontosságú szerepet játszott Végh Gyula főigazgató. Lásd: HORVÁTH HILDA: Nemzeti kincstárunk, az Esterházy hercegi kincstár 20. századi története. Iparművészeti Múzeum, Budapest, 2014.

⁵⁸ IMA Vay Péter letéti iratai 21-22. (Kézírással sorszámozott: 3.)

⁵⁹ IMA Vay Péter letéti iratai 25-26. (Kézírással sorszámozott: 6.); 1924/229.

⁶⁰ IMA 1924/171, 1925/123.

⁶¹ IMA Vay Péter letéti iratai 50-51., 52-57.

1924-ben a letéti leltárkönyv bejegyzése alapján két, történeti értékű XVIII. századi textíliát is elhelyezett a múzeumban. Az egyik egy paplan,⁶² a másik ennél érdekesebb, aranyló rokokó textília, amely az idők folyamán több funkciót is betöltött. Eredendően Mária Terézia uszálya volt, amit a királynő egyik udvarhölgyének ajándékozott, aztán Vay Péter nagyanyja kelengyéjében mint takaró szerepelt, végül atillát varrtak belőle.⁶³ Vay, a sokat tapasztalt főpap, úgy nyilatkozott, hogy ennél szebb rokokó textilt soha nem látott. A ruhadarabokhoz kötődő családi legendát Vay Sándor is megírta egyik élvezetes írásában.⁶⁴

Az örökletét döntő részét saját ékszerei tették ki, melyek a historizmus mestereinek különféle munkáit képviselték. E korszakban gyakoriak a régi műtárgyakról készített másolatok, mint ahogy Vay maga is erdélyi kópíanak írja le két kis mellkeresztjét, melyek közül az egyikhez boglártagokból álló lánc is kapcsolódott.⁶⁵ Az olasz mester, Testolini áttört mellkeresztjéhez rozetta (rózsa) és csokor is tartozott.⁶⁶ Az úgymond „modern alkotások” közül kétségkívül igen érdekesek az ironok. Ezek históriájáról így vall: „Az ironok (*sic!* = ironok) között kivált az arany kiskéssel és tolltartóval, mint a Tiffany ház méltó műve – highly finished brand értékkel. A maga nemében unicum, és hogy toll iron penecilus⁶⁷ kiszebbe férjen, nekem külön készítette Tiffany 1900-ban.”⁶⁸ Vay Péter azt gondolta: az idő múlásával a tárgyak értéke változik; úgy vélte, száz esztendő elteltével a kevésbé értékes, netán kicsit „kommersznek” tekintett darabok is felértékelődnek, s érdekesek lesznek az utókor számára. A műértékek relativitása öltött testet e gondolatában. Mindez azonban az evilági tárgyakra vonatkozott, mert a hite által meglévő öröklét számára nem volt relativizálható.

Leveleiben megragadó az a gondosság, előrelátás, amiként műtárgyai iránt viseltek. Vay nemcsak a tárgyak értékes mivoltára, korabeli értékére volt tekintettel, hanem

Dolmány, francia selyemszövet, 18. sz. közepe, Iparművészeti Múzeum ltsz.: 20550

⁶² IM ltsz: 20551

⁶³ IMA Vay Péter letéti iratai 23–24. (Kézírással sorszámozott: 5.) IM ltsz: 20550

⁶⁴ Vay Sándor idézett összeállításában *A családi szoknya* c. írás szól arról, hogy Kazinczy Zsófia férjezett gr. Vay Ábrahámné ékszereit és ruháit öt lánya örökölte. A ruhákat ők már nem hordták, hanem paplanoknak alakították át, valamint „... egy remek, ezüsttel átszőtt szoknyából pedig egyik fiú-unokájának van máig gyönyörű díszmagyar atillája.” Vay, 1908. 218–224.

⁶⁵ IMA Vay Péter letéti iratai 41–42. (Kézírással sorszámozott 9. levél.)

⁶⁶ IMA Vay Péter letéti iratai 31–32. (Kézírással sorszámozott 7. levél); Vay Péter letéti iratai 35–40. (Kézírással sorszámozott 10. levél) – IM ltsz: 20400.a-c. – Sajnálatos módon ma már nincs meg a csokor, hanem csak a kereszt és a rozetta.

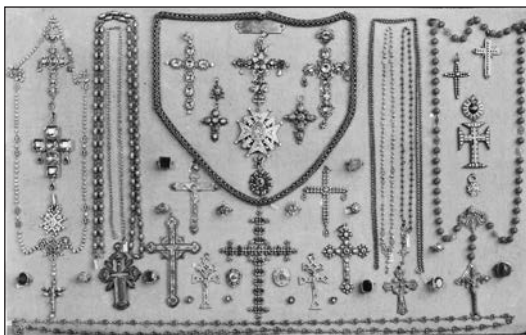
⁶⁷ Penecilus (latin) = írószerszám, faragásra is használt zsebkés (régies).

⁶⁸ IMA Vay Péter letéti iratai 41–42. (Kézírással sorszámozott: 9.) – Sajnos, a meglévő tárgyak közül egyikre sem illik a leírás, illetőleg amely iron ehhez hasonlatos, az nem Tiffany produktuma – lásd: IM ltsz: 20515: tollszár és iron, kis acél tollkéssel.

részletes állapotleírást is közölt néhány sérült vagy érzékenyebb tárgyról, ékszerről. Felhívta a figyelmet egy-egy, a papi ékszerekből kiesett drágakőre, hiányos keresztre és kifejezetten kérte, hogy a vitrinben elhelyezett kínai cloisonné keresztet fordítsák meg, hogy ne a sérült oldala látszódjék.⁶⁹

Gondja volt arra is, hogy a múzeumban mindenképpen biztonságos vitrinekbe tegyék az ékszereket, illetve üveg mögé helyezték el a textileket, nehogy a finom por belepjen őket. A múzeum igazgatójának sokoldalú, alapos instrukciókat nyújtott a tárgyak elhelyezésének, kezelésének módjáról. A megőrzés egyik kritériuma volt, hogy megfelelő, biztonságos üvegasztalba kerüljenek a tárgyak, és a vitrinre erősített fém táblán bevésve ott legyen a letéteményező neve. Többféle változat szerepelt arra nézvést, hogy tárgyait a múzeum miként állítsa ki. Mindenképpen elkülönítve szánta a frivol, világi illetve a liturgikus, egyházi tárgyakat. Gondolt a tárgyak tetszetős elhelyezésére, az installációs háttéranyag minőségére, színére is. Igazából a tárgyak rendezésével kapcsolatosan több verziót latolgatott, olykor vázlatokkal szemléltetve elképzeléseit, s ezeket igyekezett időről időre elfogadtatni a múzeum vezetőségével. Szerencsére – éppen Vay kérésének megfelelően – készült néhány fénykép-felvétel is a berendezett vitrinekről 1924-ben és 1937-ben, a különféle elrendezéseket, variációkat bemutatóan.

Végh Gyula 1924-ben rendezte be a két Vay-vitrin, amelyekről két fotó készült,⁷⁰ és eljuttatták Vayhoz is. Az egyikben a papi ékszerek kaptak helyet, középen a nagy mellkeresztrel ebben voltak a legszebb keresztetek, a láncok pedig körülölelték és egyszerűs mind el is választották egymástól az ékszereket. A másik vitrinbe kerültek a világi tárgyak: középen a szabin nők elrablását ábrázoló látványos legyezővel, körben női ékszerek, medaillonok, hajtűk, lorgnonok, órák etc. Két oldalt a felső sarkoktól lefelé egy-egy neszeszer volt, alattuk érmek és két-két cipőcsat. Vay apróbb változtatásokat kért, és legfőképpen azt, hogy az érmek helyére kerüljön oda a harmadik cipőcsat-pár is. Ugyanakkor nyomatékosan kérte, hogy

Archív fénykép a Vay-tárgyak 1924-ben berendezett vitrinéről az Iparművészeti Múzeumban: papi ékszerek, Iparművészeti Múzeum Adattár ltsz.: NLT 3985

Archív fénykép a Vay-tárgyak 1924-ben berendezett vitrinéről az Iparművészeti Múzeumban: világi tárgyak, Iparművészeti Múzeum Adattár ltsz.: NLT 3986

⁶⁹ Az említett kereszt: IM ltsz.: 20416. Megemlítve: Vay Péter letéti iratai 41-42. (Kézírással sorszámozott: 9.); Vay Péter letéti iratai 60-63. (Kézírással sorszámozott: 11.); IMA 1926/84.; Az 1. sz. vitrinről meglévő felvétel: IMA NLT 3985 – készült: 1924-ben. (régli MLT 1541)

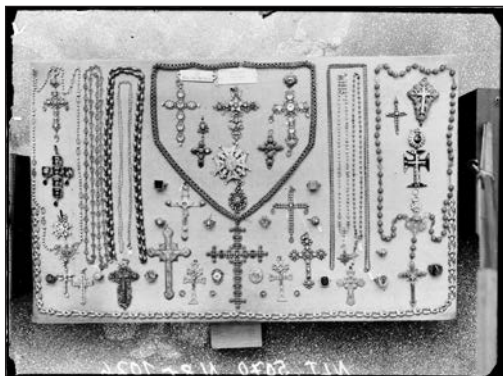
⁷⁰ IMA NLT 3985 és 3986 (régli MLT 1541)

különítsék el egymástól a két vitrint, azaz a saját főpapi ékszereit az édesanyja egykori tulajdonából származó világi tárgyak vitrinétől.⁷¹

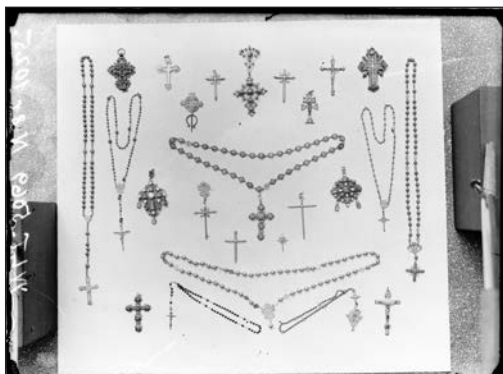
1924-ben még az volt a kérése, hogy a vitrinekben lévő tárgyak letakarva maradjanak, amíg él.⁷² Nagyon jól ismerte a mindennapok kicsinyes, méltatlan irigykedéseit, ezért örökletétbe adott tárgyait életében csak letakart állapotban szeretne volna elhelyezni a múzeumban. 1926-ban azt kérte, hogy a női bibelot-kat vegyék ki a vitrinekből, és zárják bőröndbe őket. Alapvető kikötése volt, hogy ezeket 100 évig ne bolygassák, és legkorábban majd csak 2026-ban legyenek közszemlére téve. „Ellenkező esetben a család tulajdonába esik. Talán azt is jó lesz kifejezni, hogy e tárgyak semmi célra el nem adhatók (háború!?) és ki nem cserélhetőek, mert ezen feltételek ki nem elégítése esetén a donatio a családra jut.”⁷³

A Vay-féle vitrinek eleinte az ún. Magyar Teremben (az Iparművészeti Múzeum első emeleti, Hőgyes utcai frontján) voltak. 1926-ban – miután Vay kérésének eleget téve a női apróságokat átmenetileg bőröndbe helyezték, de természetesen ezek a múzeumban maradtak –, az egyházi ékszereket bemutató vitrint a sümegi könyvtárszobába helyezték át.⁷⁴ (A sümegi püspöki nyaraló könyvtárszoba berendezését 1913-ban Hornig Károly veszprémi megyéspüspök ajándékozta az Iparművészeti Múzeumnak. Az első emeleti sarokba építették be, és megnyitották a közönség számára.) Végh Gyula 1926-ban íródott hivatalos leveléből az derül ki, hogy a további átrendezési ötletektől óvta Vay Pétert, mint-hogy minden tárgymozgatás dokumentálási munkákkal is járt.

Végh Gyulának főigazgatói minőségében ez volt az utolsó, e tárgyban írt levele, mivel 1934-ben lemondott, miután az Iparművészeti Múzeum a Magyar Nemzeti Múzeum egyik tára (gyűjteménye) lett 1948-ig. Ismereteink szerint az utolsó levélvál-

Archív fénykép a Vay-tárgyak 1937-ben berendezett vitrinéről az Iparművészeti Múzeumban: papi ékszerek, Iparművészeti Múzeum Adattár ltsz.: NLT 5070

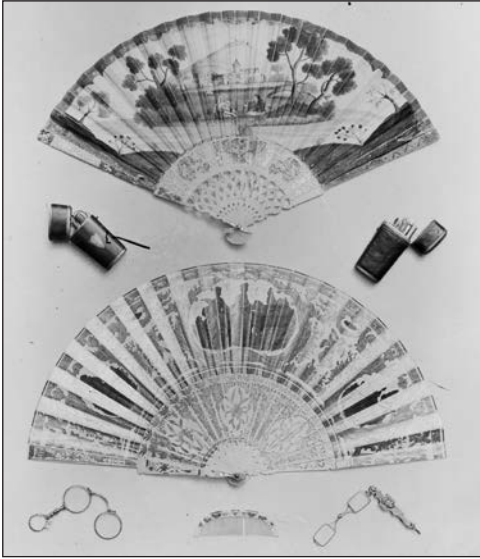
Archív fénykép a Vay-tárgyak 1937-ben berendezett vitrinéről az Iparművészeti Múzeumban: papi ékszerek, Iparművészeti Múzeum Adattár ltsz.: NLT 5069

⁷¹ IMA Vay Péter letéti iratai 41–42. (Kézírással sorszámozott 9. levél. /kelt 1925. VII./)

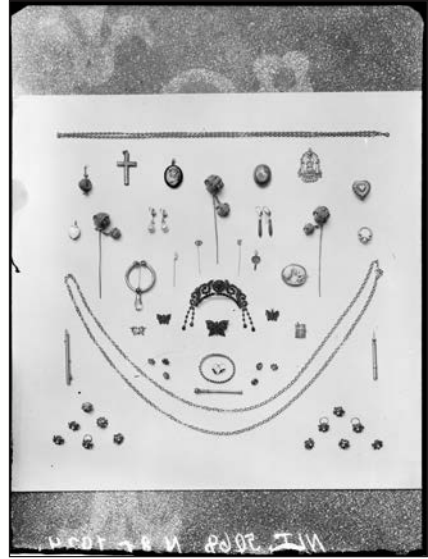
⁷² IMA Vay Péter letéti iratai 31–32. (Kézírással sorszámozott 7. levél. /kelt 1924. X. 18./)

⁷³ IMA Vay Péter letéti iratai 60–63. (Kézírással sorszámozott 11. levél. /kelt 1926. III. 12./)

⁷⁴ IMA 1926/84

Archív fénykép a Vay-tárgyak 1937-ben berendezett vitrinéről az Iparművészeti Múzeumban – világi tárgyak: Iparművészeti Múzeum ltsz.: NLT 5071

Archív fénykép a Vay-tárgyak 1937-ben berendezett vitrinéről az Iparművészeti Múzeumban: különféle tárgyak, Iparművészeti Múzeum Adattár ltsz.: NLT 5068

tásra a Vay-örökletét tárgya-
inak bemutatásával kapcsola-
latban csak 1937-ben került
sor,⁷⁵ amikor a gróf három
vitrinbe rendezve kérte papi
ékszereinek elhelyezését⁷⁶ (a
harmadikba végül is vegyesen
kerültek tárgyak), míg egy
negyedik vitrinben néhány világi
tárgy került. Ezekről szintén
készültek felvételek, Vay ké-
résének megfelelően.⁷⁷ Az első
vitrin rendjét, amit még Végh

Legyező a szabin nők elrablása jelenettel, Itália, 1730 körül, Iparművészeti Múzeum ltsz.: 20464

Gyula alakított ki, alig változtatták meg, csupán kisebb módosításokat tettek, ám az összkep nem változott, bár kissé zsúfoltabb lett. További két vitrinben ennél szellősebben helyezték el a papi ékszereket, keresztek, olvasókat, illetve a különféle világi kellékeket, fülbevalókat, szelencéket, hajtűket, medaillonokat, ironokat. A negyedik vitrin igazán elegáns volt, két legyezővel (az egyik legyezőnek véletlenül a hátoldalát

⁷⁵ Layer Károly 1934–1937-ig, 1937. július 21-én bekövetkezett haláláig volt a múzeum c. igazgatója, utódja Höllrigl József 1941-ig állt az Iparművészeti Múzeum élén.

⁷⁶ IMA 1937/96, 1937/15

⁷⁷ IMA NLT 5068-5071 (régi MLT 3034-3037); FLT 26510, 28418–28420

mutatták be), középpütt szimmetrikusan elrendezett két neszesszerrel, alul pedig egy-egy lorgnon fogott közre egy csinos japán lakk fésűt.⁷⁸

Legyező, francia, 1850–1860, Iparművészeti Múzeum ltsz.: 20465

Az Iparművészeti Múzeumban elhelyezett örökletét tárgyait csak halála után, 1948-ban leltározták be. A leltári számok 20399-től 20552-ig folyamatosan követik egymást.

A felsorolt tárgyak ma is megtalálhatók az Iparművészeti Múzeumban. Hírmondói egy letűnt, nagy múltú nemesi családnak, emlékei a legtöbbet utazó magyar főpap személyes ízlésének, akinek az alábbi sorokban megfogalmazott életbölcessége mind-örökre velünk marad:

„igazi és tartós örömet csak olyan tett adhat, mi belső örömet szerez”
Vay Péter levele Pekár Gyulának, 1895. (OSZK Levelestár)

⁷⁸ A letérből néhány tárgyat kiállítottak az Iparművészeti Múzeumban 1938-ban megrendezett Viselettörténeti kiállításon – lásd: Magyar viselettörténeti kiállítás. Összeállította: HÖLLRIGL JÓZSEF. Iparművészeti Múzeum, Budapest, 1938. 162. sz: Szemüveg, összecsukható lorgnon; 166. sz: Szemüveg ill. lorgnon; 173. sz: Szemüveg; 240. sz: Legyező; 268. sz: Legyező.